

Schermbloemigen (Umbelliferae)

Inleiding

De bloeiwijze van een schermbloemige (*Umbelliferae* ook wel *Apiaceae* genoemd) noemt men ook wel een samengesteld scherm. Van bovenaf bekeken, zie je een aantal bloempjes met hun steeltje uit één punt komen. Samen vormen ze een scherpje. Diverse soorten hebben onder aan ieder scherpje een omwindselblaadje. De stralen (steeltjes) van deze scherpjes ontspringen ook weer uit één punt. Het geheel aan scherpjes vormt het samengesteld scherm. De planten van deze familie hebben een verspreide bladstand en samengestelde bladeren (bladeren met meer dan één bladschijf) met een schede aan de voet. De stengel is dikwijls gegroefd. Schermbloemigen hebben een penwortel zonder uitlopers. Een uitzondering hierop is het zevenblad (*Aegopódium podagrária*), dat wel flinke uitlopers heeft. Dit betekent dat u de meeste schermbloemigen, op zevenblad na, met een gerust hart in de tuin kunt plaatsen om van de mooie bloemen en de insecten die er op af komen te genieten.

De bloemen geven door hun scherm een prachtig massa-effect, terwijl de afzonderlijke bloempjes klein zijn. Bij de meeste soorten is de bloemkroon wit van kleur. Meeldraden en stijlen steken schuin boven de kroonblaadjes uit. De twee stijlen zijn aan de voet opgezwollen. Dit zijn de zogenaamde stijlkussens. De planten bestuiven zichzelf, maar de kans op kruisbestuiving is wel aanwezig, omdat de stampers binnen één scherm pas voor bevruchting ontvankelijk zijn als de meeldraden verwelkt zijn. Het zijn geliefde planten bij diverse insecten vanwege de nectar en het stuifmeel. De vruchtjes worden door de wind verspreid. Aan waterkanten hebben de vruchten een spons- of kurkachtige wand, waardoor ze op het water kunnen drijven.

In Nederland zijn 45 inheemse soorten. De helft daarvan sterft na vruchtzetting af. Ze groeien op voedselrijke, lichtzure tot niet zure grond. Deze familie heeft veel eetbare, maar ook enkele giftige soorten. De belangrijkste voedingsplant is peen. Andere inheemse cultuurgewassen zijn selderij, karwij en pastinaak. Zo zijn er diverse keukenkruiden en moesplanten binnen deze familie. Diverse soorten worden gekweekt om hun blad of hun zaad. Veel schermbloemigen zijn echter ook prachtig om als bloem in de tuin te zetten.

Buitenbeentjes

Buitenbeentjes van de schermbloemenfamilie zijn de beschermdde blauwe zeedistel (*Eryngium maritimum*), wilde kruisdistel (*Eryngium campestre*), waternavel (*Hydrocotyle vulgaris*) en heekkruid (*Sanicula europaea*). De deelbloeiwijzen zijn namelijk niet in samengestelde schermen gerangschikt, de bladvorm wijkt af en er is geen stijlkussen.

Op diverse plaatsen zijn uitheemse soorten te vinden die lastig op naam zijn te brengen. Deze kunnen makkelijk met dodelijk giftige soorten worden verward. Gevlekte scheerling (*Conium maculatum*), waterscheerling (*Cicuta virosa*), Hondspeterselie (*Aethúsa cynápium*) en dodemansvingers (*Oenanthe crocata*) zijn hier voorbeelden van. Zo zit in berenklaauw (*Heracleum*) furocumarine. Dit is een giftige stof voor mensen die daar gevoelig voor zijn.

Organismen op en om schermbloemigen

De nectar en het stuifmeel zijn gemakkelijk te bereiken voor drommen weinig gespecialiseerde bloembezoekers zoals vliegen, kevers en solitaire bijen. Met weinig gespecialiseerd, wordt bedoeld dat deze insecten een korte tong hebben. Zij hoeven immers niet diep in de bloem te zoeken naar de nectar. Soldaatjes en andere kevers eten stuifmeel en jagen op kleine insecten en spinnetjes. Bijen en wespen die een korte tong hebben eten stuifmeel en nectar, zoals de zandbij. In Zuid-Limburg is de maskerbij te vinden op peen en doller kervel. Algemene smulpapen zijn het bladhaantje, de tweekleurige bloemenkever, diverse zweefvliegen en enige boktorren. Graafwespen, sluipwespen en bladwespen komen vaak nectar halen bij schermbloemigen.

Dode, holle stengels worden door insecten en spinnen als overwinteringsplek gebruikt. Het is dus niet verstandig om vóór de winter te maaien. Vogels, zoals pimpelmezen, hakken 's winters de stengel graag open om deze eiwitrijke kost te zoeken.

Rupsen van diverse motvlindertjes leven in de schermen of zij spinnen het blad samen. Ook in de wortelhals en stengel van peen kan zich een rups ontwikkelen.

Kruisdistel (Eryngium planum)

De Eryngium heeft 200 soorten, waarvan er slechts drie in Nederland voorkomen. Behalve de kruisdistel zijn dat ook de wilde of echte kruisdistel (*Eryngium campestre*) en de blauwe zeedistel (*Eryngium maritimum*). Eryngium is het grootste geslacht onder de schermbloemigen en tegelijkertijd het meest afwijkende. De kruisdistel is namelijk een distelachtige plant. Echte distels behoren tot de composietenfamilie. De kroonbladen en de meeldraden zijn bij de kruisdistel niet vergroeid, wat wel zo is bij de echte distels. De kruisdistel is een decoratieve plant en geschikt als snijbloem en droogbloem. Het is een vaste plant die ongeveer 80 cm hoog wordt. De plant heeft één of meer rozetten. Vanaf het tweede jaar verschijnen de bloeistengels die naar boven toe vertakken en blauw worden. In juli/augustus bloeien de staalblauwe bloemen. Aan de top ziet het er uit als een scherm. Deze bestaat uit bijschermen, die gevormd worden door bolvormige hoofdjes. De stekelige bladeren hebben een witte rand, zijn leerachtig en diep golvend gezaagd.

De wortel kan wel twee meter lang worden. Alle delen van de plant zijn gedoornd. De kruisdistel heeft een zonnige standplaats nodig. Deze onbehaarde plant kan goed tegen droogte. De plantafstand moet 35 cm zijn. Veel insecten, vooral bijen komen op de kruisdistel af daar er veel nectar te halen valt. In het wild komt deze bloem vooral voor in het rivierengebied, langs krijthellingen en langs zandige dijken.

Peen (Daucus carota)

De tweejarige peen die in het wild groeit, is vooral te vinden in bermen, langs dijken en in de duinen. Hij heeft een lange penwortel, die taai is, vrij dun en van binnen wit van kleur. Het is een 30 – 90 cm hoge, ruw behaarde plant met lange bloemstengels. In knop is de bloem rozeachtig. De bloemen staan in brede, platte schermen. De buitenste bloempjes zijn groter dan de binnenste bloempjes. Precies in het midden van het scherm zit één zwartpaars gekleurd bloempje; misschien is dat wel een lokkertje. Dat gekleurde bloempje zou immers net zo goed een insect kunnen zijn, dus valt er wat lekkers te halen. Na de bloeitijd, die van juni tot oktober is, krommen de schermstralen naar binnen en klitten de vruchten aan elkaar. Het heeft dan de vorm van een nest. Een oude Nederlandse naam voor deze plant is dan ook “vogelnest”. De grijsgeel, lichtbruine zaden worden niet alleen door de wind verspreid. Dieren met een grove vacht, zoals de das en het wild zwijn kunnen ook bijdragen aan de zaadverspreiding al zal dat in Nederland niet veel voorkomen. De peen is in het wild vooral te zien op droge graslanden, dijken, in bermen en duinen.

De gekweekte peen komt vermoedelijk uit Ghana en is in de 14^e eeuw in onze streken ingevoerd. Deze cultuurplant heeft een vlezige oranje wortel. De wilde en gekweekte peen kunnen heel makkelijk met elkaar kruisen. Dit is echter niet wenselijk, daar de wilde soort de eetbaarheid van de gecultiveerde teniet zou doen. In de provincie Noord-Holland is men zelfs in het verleden zover gegaan om alle witte schermbloemigen te bestrijden in het zogenaamde Fluitenkruidbesluit, de “Toeterschouw”. Ook werd toen gezegd dat de wilde peen ziektes zou overdragen. Dit is onjuist, daar juist de gekweekte peen meer last heeft van schimmels en aaltjes.

De koningin onder de Europese vlinders, de koninginpage (*Papilio machaon*) is dol op de nectar van schermbloemigen, met name op die van gekweekte peen. Peen is tevens de waardplant voor de prachtige, grote rupsen. Ze zijn groengekleurd met zwarte dwarsbanden en daarop roodoranje vlekjes. Bij gevaar wordt een stank verspreid door het uitstulpen van een rood vorkachtig orgaantje. Heeft u deze vlinder in de tuin, dan bent u de koning te rijk. Deze koninginpage komt namelijk niet veel voor in Nederland. Ten eerste moeten mannetjes en vrouwtjes elkaar op heuveltoppen ontmoeten en die zijn schaars in ons land. Ten tweede kan de pop onze winter niet overleven. Wel ontwikkelt de tweede generatie zich hier. De vlinder van de eerste generatie komt in het voorjaar vanuit het zuiden ons land binnen.

Engelwortel (Angelica)

De gewone engelwortel (*Angelica sylvestris*) is een tweejarige vaste plant die het 1e jaar als rozet leeft. De bladeren van de rozet kunnen een halve meter lang worden. De rozet lijkt veel op die van zevenblad. De gewone engelwortel heeft een zonnige, lichtbeschaduwde standplaats nodig en kan ongeveer één tot anderhalve meter hoog worden. Deze onbehaarde plant heeft forse buisvormige stengels die roze tot purperbruin van kleur zijn. De bladeren zijn donkergroen. De bloemschermen bestaan uit tientallen gewelfde schermstralen. De bloemkroon is rozewit. De kroonbladeren hebben een spitse top zonder insnijding (de berenklaau heeft dit wel.) De bloeitijd is van juli tot oktober en de bloemen ruiken nauwelijks. De plant sterft af nadat er vruchtjes zijn gevormd. Deze vruchtjes zijn afgeplat met ribben. Deze plant kan tegen vochtige grond, maar 's zomers kan hij niet onder water staan. In Nederland komt de gewone engelwortel algemeen voor. Hij is dus vooral te vinden aan de waterkant, in nat grasland en in loofbossen. Door zijn korte levenscyclus heeft hij licht nodig om te kunnen ontkiemen.

De grote engelwortel (*Angelica archangelica*) is een hoge twee- tot vierjarige plant. Hij wordt ook wel Aartsengelwortel genoemd. De groeiplaatsen van grote engelwortel zijn te vinden in buitendijkse rietlanden. Hij verdraagt het om met zoetwater overspoeld te worden. De wortel heeft de vorm van een knol en kan 10 cm dik zijn. De rozetten doen er één of meer jaren over om zoveel mogelijk voedingsstoffen op te kunnen nemen, voordat de bloeistengel zich kan ontwikkelen. De stengel is gegroefd. De bladeren hebben een buisvormige bladsteel en stekelpuntig getande deelblaadjes. De bloemen bloeien in de maanden juni en juli. De bloemkroon is bleekgroen. Als deze plant gekneusd wordt, dan wordt er een geur verspreid die op benediktijner likeur lijkt. De plantafstand moet 50 cm zijn.

Pastinaak (Pastinaca sativa)

Deze twee- of meerjarige behaarde plant wordt middelhoog tot hoog en bloeit in de zomer. De bloem van de pastinaak is bij uitzondering geel van kleur en verspreidt een kokosachtige geur. De stengel is gegroefd en de schermpjes hebben geen omwindseltjes. De vruchten zijn afgeplat en hebben "oliestriemen". Dit zijn lange inwendige klieren. Pastinaak komt in Nederland algemeen voor, vooral in kleigebieden en in de duinen. In de vroege Middeleeuwen is het zaad al gevonden, terwijl de gekweekte soort in de 15^e tot 18^e eeuw hier verbouwd werd om de zetmeelrijke wortel. De plant is verdrongen door peen en aardappelplant. Zaai de pastinaak op een open, vochtige en voedselrijke plaats. Gebruik geen mest.

Tekst: Carry Pot